CONSTITUȚIUONALIZAREA DREPTULUI NAȚIONAL. PROVOCĂRI ACTUALE ȘI PERSPECTIVE DE EVOLUȚIE

CONSTITUTIONALIZATION OF NATIONAL LAW. CURRENT CHALLENGES AND DEVELOPMENT PERSPECTIVES

Ion GUCEAC, academician, prof. univ., Universitatea de Stat din Moldova
ORCID ID: 0000-0002-9497-4628. E-mail: guceacion@gmail.com

CZU: 342.72/.73:342.4 **DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.8412650**

Abstract: *Being concerned with the particularities of the process of constitutionalisation of law, this study, for the most part, starts from the postulates of dynamic legal theory. Among other arguments, it is pointed out that the process of the concept of ‚constitutionalisation' is taking place in an atmosphere of competition with other concepts, which also attempt to reflect social dynamics in all its manifestations. In this context, it is considered incorrect for legal science to be on the periphery of efforts to generate processes for modernizing the law. Constitutionalisation is seen as the totality of efforts to improve the institutional and normative image of the state and the content of the law. The following are recognized as objects of constitutionalisation of a society's legal system: legal awareness, the legal system, and legal practice. It is recommended that the process of constitutionalisation should evolve in its ontological format, based on normative provisions of a fundamental nature. In the process of constitutionalisation of law it is necessary to pay attention to human rights and freedoms, but also to constitutional duties. Another crucial task of constitutionalisation is to promote the formation of a high legal culture in all possible ways.*

Keywords: *law, constitution, constitutionalism, constitutionalisation, science of constitutional law, constitutional culture, rule of law, legal system, research methodology, legal consciousness, human rights.*

Făcând deosebire între două elemente alternative ale obiectului științei juridice (normele regulatoare de comportament uman și comportamentul uman reglat de norme), Hans Kelsen distingea o teorie statică a dreptului și un dinamică [1, p. 95]. În opinia acestuia teoria statică a dreptului are ca obiect

dreptul, privit ca un sistem de norme valabile, iar cea dinamică constând în „procesul de drept", prin care, după Kelsen, este „produs și aplicat dreptul", sau „dreptul în mișcare", proces care la rândul său este „reglat de drept". La elaborarea studiu consacrat particularităților procesului de constituționalizare a dreptului, în cea mai mare parte, vom ține cont de postulatele teoriei dinamice a dreptului, mai ales că, așa cum ne învață Hans Kelsen, producerea normelor generale de drept, este „reglat de Constituție, iar legile formale ori procesuale reglează aplicarea legilor materiale ..." [1, p. 96]. Mai ales că atunci când polemizăm despre constituționalizare trebuie să luăm aminte că legislatorul care se folosește în procesul de legiferare de Constituție este obligat „să o cunoască, tot așa cum judecătorul care aplică legile ar trebui să le cunoască" [1, p. 98]. Avem să completăm această constatare făcută de Hans Kelsen, cu următoarele: legislatorul este obligat nu doar să cunoască Constituția dar și să respecte cu sfințenie conținutul normativ al acesteia, tratând-o ca pe o veritabilă Lege Fundamentală.

Interesul pe care știința juridică în general și știința dreptului constituțional în particular trebuie să-l manifeste față de problema constituționalizării dreptului, este determinat și de o serie de factori obiectivi, prezența alarmantă a căror este remarcată în literatura de specialitate [2, p. 24-25]. Printre acești factori se regăsesc: creșterea „fără încetare" a numărului reglementărilor juridice; lipsa unor „programe riguroase" care să argumenteze necesitatea unor noi reglementări juridice; generarea, în mare parte, a noilor legi de către programele politice de guvernare; nu întotdeauna proiectele de legi sunt fundamentate; scopuri superficiale urmărite de proiectele de legi; contradicții între reglementărilor noi și cele precedente; „tirania administrației publice" și „guvernământul judecătorilor", legile ajungând să nu mai fie „rodul voinței generale".

Cu toate că noțiunea de constituționalism nu mai este o noutate [3, p. 219-226], ideea, rămâne predominant ipotetică și doar parțial corelată cu realitățile a ceea ce înțelegem noi prin stat de drept. Indiscutabil că această stare de fapt poate fi justificată prin existența unor varii motive obiective și subiective. Printre acestea din urmă, un rol aparte poate fi atribuit inerției dogmatice specific științei dreptului constituțional din țara noastră, care nu este încă pregătită să consolideze eforturile orientate spre aplicarea potențialului enorm și departe de a fi epuizat al Constituției, aceasta fiind, în opinia noastră, un „tezaur" generator de norme juridice prin însăși natura sa.

Nu excludem faptul că fenomenul constituționalizării este o preocupare a doctrinei juridice și din alte țări, în special a celor care anterior au făcut parte din sistemul dreptului socialist, țări care conștientizează necesitatea concepe-rii unor sisteme de drept mai desăvârșite și mai avansate, având drept sursă exclusivă prevederile normative ale constituțiilor naționale. Probabil că lipsa unor tradiții de acest gen în țările din această categorie, îngreunează și, posibil denaturează acest proces. De exemplu, din conținutul unor lucrări de specialitate constatăm că în condițiile în care se atestă „lipsa unui anume antren democratic în viața politică românească", constituționalizarea postrevoluționară a României și consacrarea constituționalismului modern sunt percepute ca o „simplă chestiune de inginerie constituțională instituțională" [4, p. 45]. Aceasta face ca dezbaterea problemelor de nivel constituțional să se desfășoare, în cele mai dese cazuri, în „orizontul importului constituțional", atenția reformiștilor fiind îndreptată spre modelul constituțional francez, perceput ca o „farmacie" unde pot fi găsite „medicamente necesare tratării bolnavului sistem constitutional românesc" [4, p. 45].

O tendință similară putem observa și în Republica Moldova, dar de această dată „farmacia" constituțională mai degrabă este Comisia Europeană pentru Democraţie prin Drept a Consiliului Europei (Comisia de la Veneția), avizele amicus curiae ale căreia sunt invocate ca și argumente incontestabile mai în toate tentativele de reformare a sistemului juridic din țară. Nu punem la îndoială autoritatea și impactul Comisiei de la Veneția asupra procesului de democratizare și reformare a legislației Republicii Moldova aflată la etapa de tranziție, dar, în opinia noastră, trebuie să ținem cont, așa cum recomandă și alți autori [4, p. 46], de necesitatea menținerii unei legături strânse între constituție, constitutionalism și datele „culturii constitutionale ale unui popor".

Chiar și în țările în care schimbările politice de ultimă oră au devalorizat, în mare parte imaginea constituționalismului, cum ar fi de exemplu Federația Rusă, sunt realizate cercetări științifice fundamentale în domeniul tematicei respective [5].

Este cel puțin alarmantă dacă nu periculoasă disponibilitatea cu care unii reprezentanți ai științei juridice din Republica Moldova, dar și din alte țări, se angajează să justifice problemele construcției edificiului constituțional prin așa numita „depravare" a acestei „construcții", ajungând până la invocarea incapacității acesteia de a degaja o atmosferă socială specifică

constituționalismului. Încă la finele primului deceniu al secolului al XXI-lea autorul Manuel Guțan, menționa că în România „întreg discursul politic și, în bună măsură, cel doctrinar se concentrează obsesiv pe minusurile sau limitele Constituției din 1991", mai toți fiind de acord că „textul constitutional trebuie supus unui proces de revizuire, părând a pleca … de la premisele unui paralelism fidel între teorie și practică" [4, p. 44]. Cu părere de rău această tendință provoacă o anumită doză de îndoială și la alți cercetători, în viziunea unora din care, evoluția societății contemporane „face ca statul de drept să reușească din ce în ce mai puțin să-și îndeplinească scopul său inițial …", în timp ce acesta ar trebui să fie în stare să „elimine arbitrariul din edictarea și aplicarea regulii de drept …" [6, p. 23].

Unii manifestă o atitudine defetistă și în caracteristica „stat de drept" atribuită Republicii Moldova în articolul 1 (alin. 3) din Constituție [7]. Nu întâmplător autorii Boris Negru și Alina Negru constată că edificarea statului de drept în condițiile Republicii Moldova este dificil de realizat, în primul rând, prin faptul că se impune „însăși consolidarea statalității noastre" [8, p. 624]. Alții sunt de părere că un stat poate devein de drept doar în „condiţiile în care se va face faţă exigenţelor de natură socială, economică, etico-morală şi politico-organizaţională". În viziunea acestor autori „O ţară înapoiată nu e în stare să edifice un stat de drept" [9, p. 18]. Nu știm dacă calificativul „înapoiată" se referă și la Republica Moldova, dar suntem de acord că statul de drept trebuie să facă față oricăror provocări de ordin social și economic, asigurând un grad sporit de protecție socială și bunăstare a populației. Profesorul Gheorghe Costachi, încă câteva decenii în urmă, referindu-se la Republica Moldova, constata că „statul nostru face doar primii pași" în direcția statului de drept, astfel încât noi suntem abia „la început de cale". În viziunea acestuia, până la edificarea statului de drept „mai sun multe de făcut", printre care și necesitatea coordonării legilor cu prevederile constituționale, adică (n.n.) constituționalizarea dreptului [10, p. 43-44]. Deși în altă lucrare, același autor reclamând intenția de a aprofunda „unele momente și aspecte" ale procesului de edificare a statului de drept, evită constatarea stării de fapt care să reflecte perspectivele reale de implementare a conceptului statului de drept în Republica Moldova [11].

Aspirația de a „explica" imperfecțiunea Constituției Republicii Moldova, de a justifica necesitatea revizuirii esențiale a acesteia sau mai radical – ab-

rogarea și adoptarea unei Constituții noi este exhibată ca fiind dezvoltarea doctrinei constituționale, indiferent de costul, dacă nu șocul pe care astfel de „novații" le impun sistemului de drept din Republica Moldova.

Într-un studiu dedicat reformei constituționale din România se menționează că „legea fundamentală are nevoie să fie supusă unui proces de recâștigare a credibilității", soluția fiind găsită în revizuirea acesteia [12, p. 26]. În opinia noastră credibilitatea unei constituții poate și trebuie să fie asigurată, în primul rând, prin implementarea principiilor constituționale în întreaga viață socială, îndeosebi prin măsuri legislative, în special prin constituționalizarea dreptului, astfel încât elementele definitorii ale etapei constituționale respective să capete o maximă generalizare în viața socială, asigurând adeziunea autorităților publice, a tuturor organismelor sociale, dar și a cetățenilor. Doar așa putem asigura stabilitatea Constituției ca una dintre cele mai importante calități ale acesteia. Anume stabilitatea acesteia este condiția primară pentru formarea unui sistem de drept durabil, capabil să asigure funcționarea potrivită a oricărui stat. Cunoscuta autoare Elena Simina Tănăsescu constată că pentru stabilitatea unei Constituții este nevoie ca aceasta să fie redactată în așa fel încât să „reprezinte un sistem de referință" pentru viața politică și juridică a unei societății pentru o „perioadă cât mai lungă de timp" [13, p. 1346]. Ori stabilitatea Constituției, în opinia acesteia, este chezășia stabilității întregului sistem normativ al statului.

Cu părere de rău, modificarea Constituției deseori este privită ca un remediu la toate insuccesele cu care se confruntă sistemul juridic național. Rareori o teză de doctorat în domeniul dreptului realizată în Republica Moldova nu conține propuneri de amendare a textului Constituției în „scopul îmbunătățirii" acestuia [14, 15, 16, 17, 18]. Se creează impresia că autorii acestor „recomandări" chiar sunt încrezători în francheța sa științifică „exclusivă" și în faptul că sistemul de drept izvorât din câmpul constituțional va supraviețui cu ușurință rupturii legăturilor „rizomice" și va da rezultatele așteptate imediat.

O realitate nemotivată specifică începutul secolului al XXI-lea, pare a fi și opoziția dintre constituționalismul real și cel imaginar. O astfel de abordare diminuează substanțial și chiar erodează imaginea dreptului contemporan. Un exemplu la acest capitol este noțiunea dreptului „suplu" [19, p. 247-248], definit ca „ansamblul instrumentelor care întrunesc cumulativ" mai multe condiții. Una din aceste condiții este că aceste instrumente au ca obiect modi-

ficarea ori orientarea comportamentelor destinatarilor, favorizând adeziunea acestora. Instrumentele respective nu creează însă drepturi sau obligații pentru participanții la relațiile sociale ca și în cazul „dreptului dur". La fel acestea prezintă un „grad de formalizare și de structurare care se înrudește cu regulile de drept".

Atașat realității din Republica Moldova, opinăm că chintesența constituționalismului ar trebui să rezide în convingerea că nicio inovație politică părtinitoare nu poate afecta fundamentele constituționale și juridice ale vieții poporului, identificate și promovate de acesta, iar modernizarea în ansamblu nu poate fi altceva decât o implementare și o punere în aplicare consecventă a Legii Fundamentale, incluzând și momentele legate de constatarea și eradicarea unor eventuale devieri de la aceasta.

Constituționalismul, în opinia noastră, trebuie să fie tratat ca un proces de formare continuă, însoțit de pătrunderea treptată a calități constituționale atât în conștiința națională, cât și în practica socială. El este și un proces de asanare constituțională de durată a acestor două dimensiuni. Pentru un astfel de parcurs este oportun ca savanții constituționaliști să se concentreze pe dimensiunea filosofică a unui constructivism constituțional responsabil, pe strategia de creștere permanentă a gradului de evaluare constituțională a concepțiilor despre fenomenele juridice și conexiunile dintre acestea, având drept piatră de temelie atașamentul față de obiectivul constituționalizării sistemului de drept autohton.

Fundamentarea unor premise și perspective de constituționalizare a sistemului de drept din țara noastră au fost prezentate de noi în unele lucrări anterioare [20, p. 65-79]. Încă de pe atunci am sesizat un anumit pericol asociat cu faptul că legislatorul din Republica Moldova se remarcă printr-o pretenție de autonomie în procesul de creație legislativă, în sensul unei independențe ignorante de domeniul științelor juridice, asistența cărora trebuie să fie utilizată în cadrul strategiei pragmatismului politic și conformismului, dar nicidecum neglijată.

În același timp și doctrina juridică pare a fi din ce în ce mai înclinată spre recunoașterea efectivă a predeterminării obiective a acestei stări de fapt și, prin urmare, devine ostatec a propriei disfuncționalități. Odată cu aceasta, legile adoptate nu sunt întotdeauna supuse criticii științifice, iar în cazul în care acestea totuși sunt dezaprobate, aceasta deseori este o critică de dragul

criticii sau una în numele unor stereotipuri arhaice sau a unor iluzii neclintite față de un ideal abstract. O astfel de poziționare a științei juridice autohtone este alimentată, credem noi, de convingerea incontestabilă în propriul adevăr sau în dispunerea de un „mandat" pentru formularea adevăruri juridic, chiar dacă dreptul în sine este considerat ca ansamblul unor elemente mai mult sau mai puțin separate, dar autosuficiente datorită autarhiei ramurale.

Această perspectivă este încurajată și de inevitabila criză a metodologiei cercetării juridice, care fie este respinsă, fie ignorată. În majoritatea tezelor de doctorat, ca și cum ar fi sub un exemplar, se fac referințe la aceleași metode tradiționale de cercetare, o anumită metodologie filosofică generală, precum și la un instrumentariu extins atașat acesteia, semne fiabile ale aplicării cărora nu sunt deloc vizibile în concluziile și recomandările științifice. Tradițional în tezele de doctorat se menționează despre „folosirea" metodei istorice, sistemice, empirice, logico-formale, comparative [21]. În unele teze de doctorat sunt nominalizate și alte metode, cum ar fi: observarea, cercetarea de acte … [26], metoda analizei dinamice, metoda evoluționistă [27], metoda prospectivă [28], metoda descriptivă, metoda cercetării complexe, [29] metoda analizei complexe și interpretative a actelor normative [14], metodele formal-juridice și economico-juridice [30], metoda formal-dogmatică și metoda sociologică [18], metoda monografică [18, 31].

De fapt, problemele reglementării normative ramurale sunt scoase în evidență, în principal, printr-o analiză formală a textelor actelor normative, luând în considerare coliziunile apărute în procesul de aplicare a acestora. Cu toate acestea, și astfel de rezultate pot părea semnificative pe fondul realizărilor unor abordări metodologice inovatoare, detașate de la materia juridică.

Metodologia postclasică a dreptului se bazează anume pe valoarea euristică a pozitivismului, depășește tentațiile neopozitivismului cu apologetica sa a principiului verificării și a structuralismului, care permite orice configurație textuală de valori juridice. Post-structuralismul ar putea să rămână pentru jurisprudență un gen de orientare pur filosofică până când nu va dobândi o legătură prospectivă cu „cerința" recunoașterii unității naturii și a importanței decisive pentru sistemul dreptului a textului constituției naționale, bazată pe recunoașterea universală și valoarea supremă a drepturilor, libertăților și îndatoririlor fundamentale ale omului și ale cetățeanului, până când fenomenologia juridică, hermeneutica și antropologia nu vor fi corelate cu esența

constituțională a legii.

Trebuie să ținem cont și de faptul că abstractizarea metodologică și vidul, produc o stare de imponderabilitate a cercetării juridice. În mare parte cercetările în domeniul dreptului însumă rezultatele unui proces de monitorizare însoțit de critica defectuozităților observate și propuneri de „remodelare" a unor texte normative. Nu putem lăsa neobservat nici indiferența tolerantă față de dialogul interramural, care prin esența sa compromite profund perceperea fenomenului constituțional. Identitatea dialectică a formei și conținutului dreptului nu o dă decât textul constituțional care este unica platformă justă pentru dezbaterile științifice constructive. Numai în formatul unei astfel de atmosferă, știința contemporană a dreptului va putea să-și formuleze în mod independent sarcinile și să contureze metodele și procedurile de remediere a acestora.

Procesul de încetățenire a conceptului de „constituționalizare" decurge într-o atmosferă de concurență cu o diversitate de noțiuni care încearcă, de asemenea, să reflecte dinamica socială în ansamblul manifestărilor sale externe, empirice, sau într-un mod echilibrat și logic probat. Într-adevăr, ar fi incorect ca știința juridică să fie la periferia eforturilor de generare științifică a proceselor de modernizare. Cu toate acestea, un astfel de aport nu ar trebui să conducă la pierderea identității științifice. În această ordine de idei pare alarmant aprobarea tacită sau complacerea de către mai mulți oameni de știință din domeniul juridic a „năzuinței" intransigente a legislatorului și a altor organisme, inclusiv din cadrul societății civile, implicate în procesul de creație normativă, pentru a răspunde cu actele lor la transformările obiective din viața socială și la „apelurile povățuitoare" ale autorităților despre modul în care ar trebui să decurgă dezvoltarea inovatoare a sistemului național de drept, fără a ține cont de Constituția Republicii Moldova. Ne exprimăm îngrijorarea față de o astfel de tendință, deoarece știința juridică fiabilă trebuie să exprime mereu un anumit tip de concepere a realității juridice. Aceasta, adică realitatea juridică se bazează pe postulatul enunțat mulți ani în urmă și conform căruia „Constituția reprezintă treapta cea mai înaltă din punct de vedere al dreptului pozitiv" [1, p. 272]. Această ipoteză a fost preluată și dezvoltată în doctrina dreptului constituțional, recunoscându-se că „Principalul efect al supremației Constituției" este constituționalizarea dreptului – fenomen juridic complex care afectează sistemul juridic prin interacțiunea dintre normele

legii fundamentale și celelalte norme juridice ierarhic inferioare [32, p. 81].

O importanță indiscutabilă a unei astfel de optici este perfect valabilă pentru fenomenul constituționalizării dreptului. Iată de ce răspunsul la întrebarea privitor la fundamentul și limitele renovării realității juridice, la realitatea normativă și la sistemul de drept care „conectează" statul Republica Moldova și societatea civilă, poate fi formulat doar în limbajul constituțional, o lege, având perspectiva de a fi valabilă după cum spunea Hans Kelsen„doar în baza Constituției". Orice alte declarații cu privire la mijloace și modalități de asigurare a supremației Constituției și a drepturilor omului ca valoare supremă vor fi marcate de un eșec inevitabil.

Prin urmare, orice cercetător științific în domeniul dreptului constituțional poate, dar mai bine zis, trebuie să vadă perspectiva idealului, fără teama de a fi acuzat de idealism, și să se străduiască să direcționeze transformările sociale și politice în direcția modernizării constituționale a organizării statale și constituționalizării dreptului, ținând cont de diferența calitativă dintre aceste două stări, voalată de absența unei teorii juridice universal acceptate, care astăzi nu poate fi decât teoria constituțională a dreptului. În consecință, misiunea generală de fond a științelor juridice constă în înțelegerea doctrinară a constituționalității sau neconstituționalității normelor juridice adoptate, fundamentarea ajustării constituționale necesare a acestora și modelarea pe termen lung a actelor normative optime din punct de vedere constituțional.

La o aproximare de prim ordin, constituționalizarea poate fi înțeleasă ca un proces autonom de îmbunătățire instituțională și normativă a imaginii statului și conținutului dreptului corespunzător modelului constituțional național. Este oportun ca în acest context să estimăm în calitate de obiect de constituționalizare sistemul juridic al societății în unitatea componentelor sale: conștiința juridică, sistemul de drept și practica juridică. Până la urmă trebuie să vorbim despre completarea unei dimensiuni relevante pentru viața poporului cu idei, valori și instituții constituționale.

Enciclopedia juridică română definește termenul de constituționalizare ca un „proces de compatibilizare a legislației unei țări cu Constituția". În opinia autorilor acestei explicații, procesul de constituționalizare ar trebui să fie gestionat de autoritatea legislativă „direct sau prin intermediul unui organ de specialitate …" și de către Curtea Constituțională, prin „deciziile de declarare a neconstituționalității actelor normative" [33, p. 856]. Constituționalizarea

dreptului mai este interpretată și ca un proces general care parcurge o anumită durată de timp, care începe odată cu adoptarea constituției și continua „sub controlul jurisdicției constituționale special creată … de legea fundamentală pentru garantarea supremației sale", acest proces afectând treptat toate ramurile sistemului de drept [32, p. 81].

Ținând cont de faptul că obiectivul constituționalizării privește „interpretarea progresivă" a normelor din cuprinsul normativ al constituției dar și a celor ierarhic inferioare, sunt distinse două fenomene distincte ale acestui proces [32, p. 81].

Primul fenomen numit ascendent, se soldează cu sporirea cantitativă a normelor constituționale. Ascendența este calificată ca o consecință a constituționalizării materializarea căreia se produce prin „absorbirea" de către Constituție a unor principii specifice altor ramuri de drept, care în rezultat dobândesc valoare și protecție de rang constituțional. În calitate de exemplu putem menționa unele principii fundamentale ale dreptului care se regăsesc și în Constituția Republicii Moldova, cum ar fi: accesul liber la justiție (art. 20) prezumția nevinovăției (art. 21), nerectroactivitatea legii (art. 22) etc. Extinderea cantitativă a normelor de drept constituțional poate avea loc și prin interpretarea dispozițiilor din cuprinsul normativ al Constituției de către Curtea Constituțională.

Cel de-al doilea element, numit descendent sau „difuzarea normelor constituționale în ansamblul sistemului juridic constă în aprofundarea normelor din acest domeniu, constând în „impregnarea ramurilor de drept cu norme constituționale direct aplicabile" [32, p. 81].

Deoarece constituționalizarea este un proces dinamic, ea ar trebui să continue în formatul său ontologic, bazându-se pe dispozițiile normative de natură fundamentală. Năzuințele și valorile întruchipate în aceste dispoziții au un caracter determinant, în sensul că alte componente ale sistemului de drept ar trebui dezvoltate din aceeași materie constituțională. Luând în considerare o serie de dispoziții din Constituția Republicii Moldova, un loc special printre fundamentele sistemului constituțional este necesar să fie acordat drepturilor și libertăților omului și ale cetățeanului, dar și îndatoririlor constituționale. Făcându-se referință la „practica diferitor state", în doctrina constituțională se afirmă că procesul de constituționalizare a dreptului este „mult accelerat" în domeniul drepturilor fundamentale, deoarece în acest domeniu „aplica-

bilitatea direct a normelor constituționale este mai ușor de perceput" [32, p. 82]. În dorința noastră de a certifica validitatea semantică a noțiunii de constituționalizare von susține că, fără o legătură permanentă, călăuzitoare și corectivă cu textul Constituției Republicii Moldova, este inutil și inacceptabil să ne angajăm în „modernizarea" drepturilor omului.

Deseori, sau în mare parte, concretizarea conținutului normativ al drepturilor omului și al îndatoririlor fundamentale sunt asigurate de organele de control al constituționalității legilor (Curtea Constituțională) sau alte instituții cum ar fi de exemplu Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Deseori acestea doar indică direcția căutărilor relevante, ceea ce este, de asemenea, destul de aproape de idea prospectivă de constituționalizare. O astfel de stare poate fi explicată, în primul rând, prin competența specifică a Curții Constituționale a Republicii Moldova, iar în al doilea - prin faptul că drepturile omului, aidoma dreptului pozitiv extras din textul Legii Fundamentale, de fapt sunt inepuizabile după conținut. Identificarea esenței drepturilor omului nu poate fi circumscrisă doar în zona caracteristicilor ontologice ale acestora și presupune, în special, o dimensiune axiologică. În același timp, este greșit din punct de vedere epistemologic să renunțăm la ideea identității semantice a drepturilor omului. Pătrunderea treptată necesară și tot mai profundă în natura fenomenului juridic, saturația semantică a fenomenului corespunzător în contextul transformărilor realității nu trebuie interpretată ca o descoperire substanțial nouă. Un drept nou, de fapt, este un alt drept. Asemenea la fel ca și o constituție nouă, care este, în esență, o constituție diferită de cea precedentă.

În procesul constituționalizării, se poate ajunge la situația în care mai multe drepturi și libertăți fundamentale, în virtutea caracterului lor comun și a omogenității principiale, să aibă un conținut pune parțial suprapus. O astfel de probabilitate nu reduce din semnificația practică a unei analize complete și fiabile de identificare și luare în considerare a specificului acestora în perspectiva constituționalizării. De exemplu, principiul suveranității naționale consacrat în Constituția Republicii Moldova (art. 2) se exprimă în dreptul cetățenilor de a participa la administrarea treburilor publice nemijlocit, precum și prin reprezentanții lor, în consecință, voința poporului constituind baza puterii de stat (art. 38 alin. 1). Mai mult, sensul dreptului de a „participa la administrarea treburilor publice" se extinde și asupra celorlalte dispoziții ale articolului 38 din Constituție (alin. (2) și (3)) în sensul că cetățenii Republicii

Moldova se bucură de dreptul de a alege și de a fi aleși, în condițiile legii. Parțial coincid, în felul lor și dreptul la libertatea gândirii, a opiniei, precum şi libertatea exprimării în public prin cuvânt, imagine sau prin alt mijloc posibil, consacrat în articolul 32 din Constituție, cu dreptul persoanei de a avea acces la orice informație de interes public (art. 34 din Constituție), dar și cu dreptul la libertatea întrunirilor (art. 40 din Constituție).

Orice construcție și regim juridic de executare a unui drept fundamental ca formă specială de realizare a normelor juridice pot fi dezvoltate numai pe baza conținutului constituțional al drepturilor omului. Cu toate acestea, autoritatea legislativă nu poate interpreta de sine stătător esența drepturilor omului. Și doar constituționalizarea oferă un sprijin consistent legislatorului, stimulând activitatea respectivă numai în ceea ce privește precizarea conținutului drepturilor omului, confirmând sau infirmând coerența rezultatelor obținute. În același timp, anume astfel de rezultate determină în mare măsură diversitatea tiparelor posibile ale procesului de reglementare ramurală a drepturilor omului, calitatea și caracterul complet al garantării acestora. Drepturile omului exprimate și dezvoltate în legislația ramurală ar trebui să fie înțelese întotdeauna ca o concretizare a drepturilor fundamentale ale omului care interferează cu acestea. Prin urmare, drepturile dezvoltate în legislația ramurală deși sunt similare după importanță, nu vor fi identice între ele, deoarece nici drepturile fundamentale nu sunt identice. Fără o analiză consecventă a acestei circumstanțe vom lipsi de vigoare conținutul drepturilor omului și vom minimaliza valoarea acestora.

Proiectarea potrivită a conținutului drepturilor omului se reflectă în sarcinile corespunzătoare ale statului. Astfel, Curtea Constituțională a Republicii Moldova examinând constituționalitatea unei hotărâri prin care Guvernul, prin derogare de la Legea asigurării cu pensii a militarilor și a persoanelor din corpul de comandă şi din trupele organelor afacerilor interne, stabilise restricții la plata pensiilor, condiționând mărimea acestora prin încadrarea sau neîncadrarea pensionarului în câmpul muncii, a stabilit că statul, „urmărind asigurarea unui nivel de trai decent pentru diferitele categorii ale populației, reiese din condițiile economice existente și stabilește mecanisme, care să asigure măsuri de protecţie socială reală" [34]. În alt caz, Curtea Constituțională apelând la Constituția Republicii Moldova (art.47 alin.(1), a reiterat faptul că, statul este obligat să întreprindă măsuri pentru ca orice om să se bucure de

un nivel de trai decent, care să-i asigure sănătatea şi bunăstarea, lui şi familiei lui … În opinia Curții, dreptul la un nivel de trai decent presupune ameliorarea continuă a condițiilor de viaţă, în care scop statul are sarcina de a asigura dezvoltarea durabilă şi ascendentă a economiei şi protecţia socială progresivă a cetățenilor săi [35].

Nu excludem faptul că în unele cazuri, în prim-plan pot fi invocate și alte scopuri și obiective ale constituționalizării, dar întotdeauna va fu supravegheată legătura lor profundă cu problematica drepturilor omului.

Constituționalizarea dreptului este un fenomen istoric, care s-a manifestat la diferite etape istorice în peisajul constituționalismului specific unor state. Privitor la constituționalizarea dreptului ca fenomen juridic în arealul românesc, este promovată ideia că acesta își are originile ”la apariția Constituției din 1866” [36, p. 102]. În calitate de argument se invocă articolul 130 din textul acesteia, în care se menționa că din ziua intrării în vigoare a Constituțiunei sunt abrogate toate dispozițiile din legi, decrete și regulamente și alte acte contrare dispozițiilor constituționale. În același timp un rol important în stimularea procesului de constituționalizare care urma să deruleze după intrarea în vigoare a Constituției din 1866 revine și articolului 132, care dispunea ca „în cel mai scurt timp” să fie elaborate legi speciale privitor la: descentralizarea administrativă; responsabilitatea miniștrilor și celorlalți agenți ai puterii executive; interzicerea cumulului de funcții, modificarea legii pensiilor; condițiile de admisibilitate și de înaintare în funcțiile administrației publice; dezvoltarea căilor de comunicație; exploatarea minelor și pădurilor; privitor la fluviile și râurile navigabile sau flotabile; privitor la organizarea armatei, drepturilor de „înaintare, de retragere și asupra diferitelor pozițiuni ale ofițerilor”; privitor la justiția militară [37].

La fel și Constituția României din 1923 conținea dispoziții referitor la constituționalizarea dreptului românesc. Astfel, articolul 137 din Constituție impunea revizuirea tuturor codicelor și legilor existente în diferitele părți ale Statului român „spre a se pune în armonie cu Constituțunea” și asigura unitatea legislativă. Din ziua promulgării Constituției, deveneau nule dispozițiile din legi, decrete, regulamente și „orice alte acte contrarii celor înscrise în prezenta Constituțiune”.[38] Constituția (art. 131) menținea însă caracterul constituțional al dispozițiilor din legile agrare privitoare la pământurile cultivabile, pădurile și bălțile expropriabile în total sau în parte, la starea lor

juridică, la subsol, la prețuire, la modul de plată, etc. Această tradiție este menținută și în Constituția României din 1938, în conformitate cu care (art. 98) toate legile și alte acte în vigoare urmau să fie revizuite ”în vederea unificării legislației, punându-se în armonie” cu principiile Constitutiei [39]. Chiar și Constituția României din 1948 (art. 105) dispunea revizuirea tuturor codicelor și legilor existente „spre a le pune de acord cu Constituția” [40]. Fiind puternic influențată de doctrina sovietică, Constituția României din 1952 nu a înserat în textul său astfel de dispoziții [41]. Această practică nu a fost preluată nici de Constituția României din 1965 [42].

Privitor la constituțiile socialiste din trecutul istoric al Republicii Moldova, constatăm lipsa cu desăvârșire a unor astfel de dispoziții. Și doar Constituția Republicii Moldova din 1994 (Titlul VII) punea în sarcina comisiilor permanente ale Parlamentului și Guvernului ca în decursul unui an de la data intrării în vigoare a Constituției, să examineze conformitatea legislației cu aceasta şi să prezente Parlamentului propunerile respective [43].

Pentru înțelegerea corectă a esenței constituționalizării, este necesar să ținem cont de faptul că realitatea constituțională se manifestă de rând cu anumite substraturi sociale și normative reale neconstituționale, care nu pot fi cultivate și susținute. Dintr-o astfel de perspectivă, sunt lipsite de argumente din punct de vedere metodologic, tendințele de a se opune constituției de iure și de a afirma posibilitatea unor îmbunătățiri a legislației indiferent de conținutul dispozițiilor constituționale. În realitate constituționalizarea trebuie să fie realizată astfel încât să contribuie la stabilirea unor legături logice între diverse elemente structurale ale sistemului de drept național, prezentând normele de drept ca fiind „consecințe obținute pe cale de deducție din alte noțiuni mai generale”, transformând astfel „materia juridică în elemente logice ale unui sistem … așezate pe o scară ierarhică …” [44, p. 197].

Una din sarcinile cruciale ale constituționalizării constă în promovarea formării pe toate căile posibile a unei înalte culturi juridice, formarea unui astfel de profesionalism juridic, pe care această ipoteză să le recunoască necondiționat. Constituția Republicii Moldova va deveni valoroasă privită și apreciată ca atare doar de o persoană cu o educație constituțională profundă. Doar o astfel de persoană se poate bucură în deplină măsură de drepturile și libertățile oferite de Constituție și de alte legi, fiind pregătită să militeze pentru drepturile sale în formele prevăzute de legislație. Aceasta este o

persoană care respectă ordinea juridică democratică, îndeplinind cu fidelitate îndatoririle de om și cetățean, devotată statului și gata să sprijine ordinea constituțională indiferent de opiniile și convingerile politice, sociale, religioase sau de altă natură.

Este exprimată idea că în rezultatul constituționalizării se ajunge la o „simplificare a sistemului juridic", astfel încât acesta este „împiedicat să devină rigid și este stimulat să se liberalizeze în permanență" [32, p. 82]. În acest sens, idea de constituționalizare este orientată împotriva „inovațiilor" doctrinare, a căror implementare poate contribui la înmulțirea șirului de persoane care sunt, în mare parte, străine de intenția de consolidare constituțională și de ideea unui consens popular larg asupra esenței ordinii juridice constituționale. În același timp, trebuie să fim conștienți de faptul că perceperea dreptului prin prisma constituționalității exclude recunoașterea ca fiind legale orice cazuri de exercitare a drepturilor omului, însoțite de abuz de drept, constituționalizarea asigurând, printre altele, o contracarare expresă a unor astfel de practici neconstituționale.

Astfel, sensul autentic al conceptului de constituționalizare și posibilitatea stabilirii acesteia ca o categorie științifică independentă sunt legate indispensabil de necesitatea de a interpreta Constituția Republicii Moldova ca pe un izvor de drept național excluziv.

Referințe bibliografice:

1. Kelsen H. Doctrina pură a dreptului. Humanitas. București, 2000.
2. Vida I. Legistica formală. Întroducere în tehnica și procedura legislativă. Lumina Lex, București, 2006.
3. Guceac I. Constituția la răscruce de milenii. Ediţia a II-a revăzută şi adăugită. Bucureşti: Editura Academiei Române, 2016.
4. Guțan M. Constituționalism și cultură constituțională în România contemporană. În: Perspectivele constituționalismului în România. București, Monitorul Oficial R. A., 2010.
5. Крусс В. И. Констиуционализация права: основы теории. Москва, Норма: ИНФРА-М, 2016.
6. Duminică R. Criza legii contemporane. Editura C. H. Beck. București, 2014.
7. Constituția Republicii Moldova. Monitorul Oficial Nr. 78 din 29-03-2016.

8. Negru B., Negru A . Teoria generală a dreptului și statului. Chișinău, ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2017.
9. Costachi Gh., Muruianu I. Reflecții asupra concepției contemporane a statului de drept. În: Revista Națională de Drept, Nr. 5, 2009.
10. Costachi Gh. Edificarea statului de drept – fundament al funcționării instituțiilor democratice. În: Funcționarea instituțiilor democratice în statul de drept. Materiale ale conferinței teoretico științifice internaționale. Chișinău, 2003.
11. Costachi Gh. Direcții prioritarea ale edificării statului de drept în Republica Moldova. Chișinău, 2009.
12. Reforma constituțională: analiză și proiecții: raportul comisiei pentru o nouă Constituție. Coordonatori Elena Simina Tănăsescu, Bogdan Dima. București, Universul Juridic, 2012.
13. Constituția României. Comentarii pe articole. Coord. Ioan Muraru, Elena-Simina Tănăsescu, Ed. A 2-a rev., București, Editura C. H. Beck, 2019.
14. Hlipca A. Răspunderea în dreptul constituțional. Autoreferat al tezei de doctor în drept. Chișinău, 2010.
15. Guțu A. Coliziile dreptului în instituția răspunderii juridce. Autoreferat al tezei de doctor în drept. Chișinău, 2009.
16. Lungean N. Reglementarea constituțională a delegării legislative în Republica Moldova și României; Autoreferat al tezei de doctor în drept. Chișinău, 2009.
17. Scripnic V. Problemele realizării dreptului persoanei la administrare într-un stat de drept. Autoreferat al tezei de doctor în drept. Chișinău, 2012.
18. Păduraru O. Dreptul de proprietatea privată. Garanții constituționale și limitele acestuia. Autoreferat al tezei de doctor în drept. Chișinău, 2020.
19. Duțu M. Dreptul: între ipostaze teoretice și avatarurile mondializării. București. Editura Academiei Române: Universul Juridic, 2014.
20. Guceac I. Constituţionalizarea dreptului la apă, o condiţie indispensabilă pentru accesul la apă ca sursă a vieţii şi demnităţii. În: Culegerea Armonizarea cadrului normativ al Republicii Moldova la Dreptul European în domeniul valorificării durabile şi managementului resurselor de apă. Chişinău: CEP USM, 2010.
21. Novruzov V. Probleme actuale ale formării mecanismului puterii în țările aflate ăn tranziție. Autoreferat al tezei de doctor în drept. Chișinău, 2009.

22. Viorescu R. Reglementarea juridică a funcției publice în statele europene. Autoreferat al tezei de doctor în drept. Chișinău, 2009.
23. Grecu R. Concepția drepturilor și libertăților omului în opera juridică a lui Constantin Stere. Autoreferat al tezei de doctor habilitat în drept. Chișinău, 2010.
24. Dirlea-Maria Marian Pompiliu. Echilibrul puterilor în stat – pilon al constituționalismului în România și Republica Moldova. Autoreferat al tezei de doctor în drept. Chișinău, 2010.
25. Balmuș V. Administrarea și autoadministrarea sferei științei și inovării în Republica Moldova. Autoreferat al tezei de doctor habilitat în drept. Chișinău, 2013.
26. Slusarenco S. Reglemenatrea științifico-juridică a statutului cetățenilor străini și al apatrizilor în Republica Moldova. Autoreferat al tezei de doctor în drept. Chișinău, 2010.
27. Albul E. Organizarea și funcționarea instituțiilor de drept. Autoreferat al tezei de doctor în drept. Chișinău, 2010.
28. A. Probleme ale dezvoltării legislației ecologice a Republicii Moldova la etapa actuală. Autoreferat al tezei de doctor în drept. Chișinău, 2012.
29. Erhan I. Statutul juridic al organelor vamale în Republica Moldova: probleme și soluții. Autoreferat al tezei de doctor în drept. Chișinău, 2013.
30. Badînga C. Reguli și proceduri ăn organizarea și desfășurarea alegerilor locale. Autoreferat al tezei de doctor în drept. Chișinău, 2001.
31. Makili-Aliev K. Influiența dreptului internațional al drepturilor omului asupra dreptului constituțional în Republicile Azerbaidjan, Moldova și Georgia.
32. Muraru I. Tănăsescu E. S. Drept constituțional și instituții politice. Ed. a 13-a, Vol. I, București, Editura C. H. Beck, 2008.
33. Enciclopedia juridică română. București, Editura Academiei Române: Universul Juridic, 2018.
34. Hotărârea Curţii Constituţionale despre constituţionalitatea prevederilor punctului 2 din Hotărîrea Guvernului nr. 677 din 6 octombrie 1995 cu privire la majorarea salariilor angajaţilor din sfera bugetară şi a pensiilor cetăţenilor (în redacţia Hotărîrii Guvernului nr. 55 din 30 ianuarie 1996) Nr. 9 din 03.03.97. Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 18/6 din 20.03.1997.

35. Hotărâre pentru controlul constituţionalităţii unei prevederi din Anexa nr. 2 la Legea nr. 156-XIV din 14 octombrie 1998 „Privind pensiile de asigurări sociale de stat” în redacţia Legii nr. 358-XV din 31 iulie 2003 „Pentru modificarea şi completarea unor acte legislative” şi pct. 33 din Regulamentul cu privire la modul de calculare a pensiei, aprobat prin Hotărîrea Guvernului nr. 843 din 10 septembrie 1999 nr. 14 din 06.07.2006. Monitorul Oficial nr. 112-115/13 din 21.07.2006.
36. Piștea D. Constituționalizare și suspendarea condiționată a executării pedepsei. În: Perspectivele constituționalismului în România. București, Monitorul Oficial R. A., 2010.
37. Constituţia României din 1866 [citat 15.03.23]. Disponibil: https://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act_text?idt=37755
38. Constituţia României din 1923 [citat 15.03.23.]. Disponibil: https://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act_text?idt=1517
39. Constituţia României din 1938 [citat 22.03.23]. Disponibil: https://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act_text?idt=9206
40. Constituția Republicii Populare Române. Monitorul Oficial nr. 87 din 13 aprilie 1948.
41. Constituţia Republicii Populare Române din 1952. Buletinul Oficial nr. 1/27, septembrie 1952.
42. Constituţia Republicii Socialiste România din 1965. Text republicat în Buletinul Oficial nr. 65/29, octombrie 1986.
43. Constituția Republicii Moldova. Monitorul Oficial Nr. 1 din 12-08-1994.
44. Partheniu C. Consiliul de Stat cu atribuții legislative. În: Constituția din 1923 în dezbaterea contemporanilor Humanitas, București, 1990.

Notă: *Articolul este rezultat al cercetărilor realizate în cadrul proiectului „Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului”.*